

NGUYỄN NGHĨA NGUYÊN

VÀ CÁC CÔNG TRÌNH NGHIÊN CỨU VỀ VĂN HÓA DÂN GIAN NGHỆ AN

■ Phan Bá Hàm

Nguyễn Nghĩa Nguyên là nhà nghiên cứu, sưu tầm văn hóa dân gian nổi bật ở Nghệ An trong thời gian gần đây. Trong khoảng 10 năm, ông đã cho công bố một loạt công trình biên soạn có giá trị, được giải thưởng của Hội Văn nghệ dân gian Việt Nam và giải thưởng Hồ Xuân Hương của tỉnh Nghệ An.

Nguyễn Nghĩa Nguyên sinh ngày 19/1/1920 ở làng Trung Phường, nay thuộc xã Diễn Minh, huyện Diễn Châu. Nơi đây là cái nôi của văn hóa dân gian. Từ buổi thiếu thời, ông đã được chứng kiến cảnh hát phường vải, nghe nhiều bài vè, nhiều huyền thoại và chuyện trạng. Lớn lên đi học ở trường, mộng ước văn chương dần dần nảy nở. Buổi đầu, ông đi vào con đường sáng tác. Năm 1952, vở kịch “Tập đoàn bên kia” được giải khuyến khích của Hội văn nghệ Liên Khu IV. Năm 1958, truyện thiếu nhi “Sợi râu Bác Hồ” được Nxb Kim Đồng ấn hành. Năm 1985 về hưu, ông gia nhập Hội Văn nghệ dân gian Nghệ An và Hội Văn nghệ dân gian Việt Nam, đi sâu nghiên cứu văn hóa dân gian.

Ông đã tham gia các công trình tập thể của Hội Văn nghệ dân gian Nghệ An như: *Truyện kể dân gian xứ Nghệ, Khoa học về dòng họ ở Nghệ An, Trò chơi dân gian Nghệ An, Địa chỉ văn hóa dân gian Diễn Châu, Nghề - Làng nghề thủ công truyền thống Nghệ An.*

Công trình khoa học của ông, đến nay đã xuất bản 5 cuốn. Điều đặc sắc trong các tác phẩm đó là: Các truyện dân gian đều xoay quanh nhân vật nổi tiếng ở Diễn Châu và có văn chương bác học bổ sung thêm.

Cụ Nghè Ôn - Giai thoại và truyền thuyết (Nxb Nghệ An, 1993) là tác phẩm về cụ Nguyễn Xuân Ôn (1825-1889) quê ở Lương Điền, nay thuộc xã Diễn Thái, huyện Diễn Châu, đậu Tiến sĩ năm 1871, đồng khoa với Nguyễn Khuyến - chủ tướng phong trào Cần Vương ở Bắc Nghệ An cuối thế kỉ XIX. Tác giả sưu tập được 45 truyện dân gian rất lý thú xung quanh một con người lỗi lạc. Nguyễn Xuân Ôn vốn gốc Hà Tĩnh, là người rất thông minh. Nhà nghèo, không có sách, ông phải mượn bộ “Khang Hy từ điển” về xem, mười ngày thì đem trả. Khi quan Giáo Thụ là chủ sách hỏi: “Sao trả mau thế!” Ông nói: “Thuộc hết rồi!” Quan kiểm tra chữ nào, ông cũng nói vanh vách. Do đó, người đời tặng cho cái biệt danh “Tủ sách bụng”. Nguyễn Xuân Ôn còn

là người rất căm thù giặc và yêu nước. Sau khi đậu Tiến sĩ, lúc hái hoa ở vườn Thượng Uyển, cụ chọn hoa chuối. Có người lấy làm lạ hỏi vì sao không chọn những bông hoa khác cho đẹp thì cụ trả lời: “Vì búp hoa chuối mang mỗi đạn súng Thần công! Là Chủ tướng phong trào Cần Vương, khi xuất trận, lại xông lên phía trước”. Có người hỏi: “Tướng công làm sao mà tránh được đạn giặc?” Cụ bảo: “Giặc bắn có đích, ra trận nếu xông lên trước tức là đã làm trạch đích, còn ai chần chừ đứng lại tức là làm bia cố định cho chúng bắn!”.

Cuốn *Di thư* của họ Nguyễn Lương Điền (Nxb Nghệ An, 2000) là sự bổ sung cho cuốn trên. Di thư ra đời trong một trường hợp rất đặc biệt. Đó là cuốn gia phả bằng chữ Hán, không may rơi vào tay một người không biết chữ, họ có thể dùng để làm bất cứ một việc gì! May mắn thay, nó lại được một nhà nghiên cứu bắt gặp, và ông đã cứu thoát nó, cùng bạn bè dịch thơ, văn, câu đối mừng lúc Nguyễn Xuân Ôn đỗ Cử nhân, Tiến sĩ và điếu văn sau khi cụ mất. Ở đây có văn chương của các ông Tú, ông Cử ở địa phương và văn chương của các danh Nho trong cả nước như Tiến sĩ Trần Đình Phong, Tam Nguyên Yên đổ Nguyễn Khuyến, Tổng đốc Sơn Hưng Tuyên Cao Xuân Dục... Hai cuốn sách đã khắc họa một cách sinh động nhân vật cụ Nghè Ôn - Một bậc đại khoa, một anh hùng cứu quốc.

Sau khi hai cuốn sách này ra đời, nhiều người từ Hà Tĩnh đến Diễn Châu tìm họ, rất tự hào vì có một con người gốc họ Nguyễn sang Nghệ An làm về vang cho gia tộc.

Cuốn sách *Từ Cổ Loa đến Đền*

Công (Nxb Nghệ An, 1994) đề cập đến nhân vật Thục An Dương Vương. Trong phần văn chương dân gian, ngoài truyền thuyết Thần Kim Quy đã quá quen thuộc, tác giả sưu tập thêm được 10 truyện khác. Có những truyện là dị bản của truyện Thần Kim Quy như: Núi Đầu Cân, Lời thề hóa đá, Tặng đá gạo. Trong phần di tích lịch sử có giới thiệu thành Cổ Loa và một hệ thống đền, miếu thờ vị vua này: đền Cổ Loa ở Đông Anh - Hà Nội, đền Đức Vua và đền Công ở Nghệ An. Điều thú vị là tác giả đã dịch 21 câu đối, 7 bức đại tự và văn bia, thơ chữ Hán ở đền Công để bạn đọc thưởng thức. Văn chương ở đền Công cũng đều là của những danh sĩ bậc nhất trong nước. Chẳng hạn như câu đối của Đông các Đại học sỹ Cao Xuân Dục: *Bảo quốc hộ dân thiên địa vô tư tư chi vũ lộ/ Trừ tà sát quỷ, nhật nguyệt tất chiếu chi xuân dương (Giữ nước giúp dân, ơn mưa móc đường trời bể/ Thần thiêng trừ tà sát quỷ, nhật nguyệt rạng chiếu ánh xuân tươi)*.

Cuốn *Cụ Hoàng Nho Lâm* (Nxb Văn hóa - Thông tin, 1997) sưu tầm được 53 giai thoại và một số tác phẩm của các bậc túc Nho xung quanh Hoàng Giáp Đặng Văn Thụy ở Nho Lâm, Diễn Châu. Đặng Văn Thụy (1858-1936) không phải dòng dõi di thư, ông nội là thợ rèn, cha là một ông đồ nghèo, đỗ Tú tài. Thuở còn hàn vi, ông đã lọt vào mắt xanh của Cao Xuân Dục và được vị quan này đem về nuôi cho ăn học rồi gả ái nữ cho. Thấy ông ăn cơm hết một rá, bằng bốn, năm người ăn, ái nữ cụ Cao than thở: “Cha định tìm cho con một anh chồng đào gộc chằng?” Cụ bảo: “Xưa nay những người khác thường mới có những cái không bình thường con ạ!” Quả như lời tiên đoán, khoa thi Hội năm 1904, Đặng Văn Thụy đỗ Hoàng Giáp, được cử về triều dự chức Tư nghiệp Quốc tử giám. Năm 1908, thăng Tế tửu Quốc tử giám. Vì chán cảnh triều đình, 7 năm sau, cụ về hưu. Cụ Hoàng Nho Lâm rất thương dân và cũng được nhân dân rất kính trọng. Nhân dân thường đến xin câu đối, đại tự treo trong nhà., nhà thờ tổ, đình, đền, miếu mạo. Câu đối, đại tự thường cho tức thời rất tài tình, dí dỏm, sâu sắc, có nhiều tầng nghĩa. Nhà Thánh Văn chỉ Nho Lâm hoàn thành. Cụ cho bức đại tự “*Thiên Trung*” nghĩa là ở giữa trời. Nhà Thánh xây

trên một khu đất cao ráo, khoáng đạt, phía trước là đồng lúa mênh mông. Cụ Hoàng cho hai chữ “*Thiên Trung*” thật là hợp tình, hợp cảnh! Biết bao lời khen! Cụ Hoàng thường ăn khoai cả vỏ. Có lần cụ bà nói: “Ông tiếc gì chút vỏ khoai, không bóc đi mà ăn cho ngon lành?”. Cụ bảo: “Ăn khoai mà bóc vỏ thì đâu phải là Hoàng Giáp ăn khoai!” (Chữ Hán: Hoàng Giáp là áo giáp vàng). Vào uống nước ở một quán dọc đường, cụ chỉ cho một câu đối, khách đến coi câu đối của Hoàng Giáp đồng, thành ra chủ quán được hàng, rất biết ơn. Cụ được Huỳnh Thúc Kháng khen: *Thanh trường vạn quyển ứng tha nga* (Trong bụng có hàng vạn cuốn sách, thật lớn lao!). Học trò suy tôn là “*Tứ hải uyên nguyên*” (Cái nguồn uyên thâm bốn bể). Vậy mà, khi làm lễ thọ 70 lại yêu cầu ai có lời mừng thì nên phê bình, góp ý kiến những thiếu sót, sai lầm để phúng gián giáo dục, những lời tặng bốc thì xin đừng! Và quả như thế, có một câu đối phê bình rất nặng, con cụ xin cất đi nhưng cụ lại bảo con đem ra dán ngoài rạp, vì miệng thế gian ai mà bịt được, thà để cho người ta đọc, suy nghĩ như thế nào là do thiên hạ. Về sau, có người bình: “Cụ Hoàng quả là người quân tử!”

Cuốn *Đắp núi tháp bút* (NXB Nghệ An - 1996) sưu tập những giai thoại trong ngành giáo dục. Có những mẩu chuyện rất lý thú về Đặng Thai Mai, Hoài Thanh, Nguyễn Khắc Viện, Hoàng Xuân Hãn... Họ học giỏi, học tài đến mức các giáo viên người Pháp cũng khâm phục...

Các công trình của ông có nhiều sinh viên chọn làm luận văn nghiên cứu ở bậc đại học và trên đại học.

Cuốn *Album ca trù xứ Nghệ* (Nxb Nghệ An, 2008) ghi lại được 31 làn điệu ca trù xứ Nghệ, bảo lưu một vốn quý trong nghệ thuật xưa của ông cha. Đây là loại ca khúc dùng trong các buổi tế lễ, hội hè thời trước.

Một nhà văn hóa dân gian cần đóng góp ở hai phương diện: có những tư liệu mới và có những nhận định mới về văn hóa dân gian. Ông Nguyễn Nghĩa Nguyên đã có nhiều đóng góp trong việc công bố những tư liệu mới qua những cuốn sách vừa nêu. Thành công của ông là do lòng yêu mến văn hóa dân gian và đặc biệt đã làm một nhà địa phương học. Đề tài của ông đều là những nhân vật, những vấn đề nảy sinh trên đất Nghệ An. Ông còn được sự động viên của Câu lạc bộ Văn nghệ dân gian Diễn Châu. Các hội viên ở đây như ông Trần Hữu Thung, Đặng Quang Liễn, Thái Doãn Chất, Nguyễn Thế Nữ đã cộng tác biên soạn và dịch thuật nhiều tài liệu quan trọng. Nhà thơ Trần Hữu Thung đã phát biểu khi đọc các nghiên cứu của ông: “*Anh Nguyễn Nghĩa Nguyên vốn giàu tâm huyết đã để ra hàng chục năm sưu tầm, gom nhặt. Thật là quý giá! Và nỗi lo mai một cái vốn quý như thế này đã được xóa tan... Tôi đọc và việc đầu tiên là ôn lại, lục lại trong trí nhớ của mình về những chuyện đã được nghe từ thuở nhỏ. Cái cảm nghĩ rất sâu đậm của tôi là tôn trọng chí khí của cha ông xưa. Mà đồng thời cũng thẹn cho mình chưa học được đức và chí của các Người là mấy*” (Cụ Nghệ Ôn, trang 135).

Tôi nghĩ đó là lời đánh giá khá chính xác về nhà nghiên cứu văn hóa dân gian Nguyễn Nghĩa Nguyên và những công trình khoa học của ông. Mong sao chúng ta có thêm nhiều những nhà địa phương học như ông. Ông tạ thế năm 2015, hưởng thọ 95 tuổi./.